

using detailed analysis of the conscious and subconscious of the images of the heroes in the writer's works. Kulish's works describe philosophical formulas. These formulas are not only declared but also interpreted in all artistic manifestations. Trying to match the artist's worldview poles and his creative achievements is a unique combination. In authors works are combined the past and the present, showed the formula of the heart-centeredness of the Ukrainian people and revealed the problems of the Ukrainians. Through psychological motives we can see how Kulish is describing means of our ethnos. All element of his works are focused on showing Ukrainian way of living and trying to find happiness.

Keywords: *ethnopsychology, dogmatism, transcendentalism, cordocentrism, ambivalence.*

УДК 82.091:82-94:821.161.2Куліш

Є. М. Лебідь-Гребенюк, канд. філол. наук, наук. співроб.,
Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, Київ

ЖАНРОВИЙ ЗМІСТ І ПРОБЛЕМАТИКА ЩОДЕННИКІВ ЛІТЕРАТОРІВ ХІХ СТОЛІТТЯ

Досліджено жанрові особливості щоденників П. Куліша, О. Нікітенка і Т. Шевченка. Детально розглянуто особливості авторських нарративних стратегій у текстах, орієнтація на конкретного реципієнта. Осмислено погляди письменників на мову, творчу працю, релігію, авторецепцію власної творчості тощо.

Ключові слова: *щоденник, жанр, наратив, ідіостиль, реципієнт, авторська інтенція.*

Філософія щоденника парадоксально пов'язана із категорією буденного буття як виміру людського існування: з одного боку через буденність "гальмується актуалізація неповторно-особистісного начала" [Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 69], а з іншого – саме частково завдяки щоденнику, де відображено буденність, відбувається індивідуація ("процес становлення внутрішнього світу людини в результаті освоєння свідомістю змісту індивідуального" [Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 240]). Важливу роль в інтерпретації філософії жанру щоденника відіграє також категорія самосвідомості людини. Комунікативна домінанта щоденника – авто-

комунікація. У щоденниках П. Куліша, О. Нікітенка і Т. Шевченка сконцентровано визначальні для свого часу риси жанру, виявляється "сутність внутрішнього світу особистості, [...] відношення суб'єкту до об'єктивного світу [...], усвідомлення особистісного свого зв'язку із зовнішнім світом" [Філософський енциклопедичний словник, 2002, с. 564].

Об'єкт нашого дослідження – діарна література. Предмет – тексти П. Куліша, О. Нікітенка і Т. Шевченка. Мета роботи: визначити основні риси жанру письменницького щоденника ХІХ ст. Завдання: охарактеризувати композицію вибраних текстів – їхню формальну структуру, загальне змістове наповнення та хронотоп; визначити діарну топіку (ідейно-тематичний зріз та система образів); проаналізувати стилістику щоденників – метод і стиль подачі матеріалу автором, а у вужчому розумінні – лексико-синтаксичну організацію твору.

Зіставлення творчого доробку Пантелеймона Куліша і Тараса Шевченка не є новим для українського літературознавства. У випадку порівняння таких доволі інтимних текстів – щоденників двох великих митців відкривається можливість знайти ту спільну площину для глибшого розуміння, що ж у свій час поєднувало "таких близьких і таких далеких, абсолютно різних і чужих собі людей" [Куліш, 1993, с. 10]. Щоденник сучасника Куліша і Шевченка, літературного критика, цензора і викладача – Олександра Васильовича Нікітенка дещо не вписується у це порівняння. І. Айзеншток, який готував текст до видання, характеризував його автора як "багатослівного і неглибокого літератора, більш ніж пересічного професора і академіка" [Никитенко, 1955, с. 5] та зауважував: "інтерес, що викликає "Дневник" Нікітенка [...], менш за все зумовлений особистістю самого Нікітенка" [Никитенко, 1955, с. 6]. Такі різкі судження науковця можна зараз сміливо заперечити: цінність щоденника Нікітенка не лише у цікавих непересічних судженнях про видатних сучасників та епоху, але й у оригінальному світогляді, авторському стилі, оповідній суб'єктивності, що дає можливість порівнювати його із схожими текстами видатних сучасників.

Відмінності між текстами Куліша, Шевченка, Нікітенка відстежити простіше – різний вік авторів, несхожість характерів,

інший життєвий досвід. На момент написання щоденників Кулішу було 26 років, Нікітенку – 21, Шевченку – 43, до того ж останній пережив найстрашніші роки заслання. Різним є й обсяг текстів: Куліш писав щоденник з перервами з 1845 до 1848 р., Нікітенко з 14 років і до кінця життя, Шевченко з червня 1857 до липня 1858. Для порівняння візьмемо лише перший том щоденника Нікітенка видання 1955 р., який уміщує записи з 1826 до 1857 р.

Мова. Тексти всіх щоденників написані російською мовою. З позицій психолінгвістики це пояснюється, насамперед, розповсюдженням другої після рідної мови у колективі, оточенні (колективний білінгвізм). Однак, кожен автор залюблений у рідну мову, завжди радий чути її, мати можливість спілкуватися. Нікітенко, почувши в гостях рідні пісні, був щиро зворушений: "[...] слушаая её, я совсем перенёсся на родину, к горлу подступали слёзы" [Никитенко, 1955, с. 51]. Не менш захоплено розповідає Куліш про зустріч у Москві з Бодяньським: "[...] мы много и с наслаждением говорили и всё по-малороссийски. Он мне показывал бесценные сокровища для истории Малороссии, приготовленные к изданию" [Куліш, 1993, с. 49]. Ліричні рядки Шевченкового щоденника присвячені "благородному другу Андрию Обеременку" [Шевченко, 2001, с. 75], "настоящему, простому, благородному земляку", завдяки якому поет може чути рідне слово: "Я затрепетал, услыша его чистый, неиспорченный родной выговор" [Шевченко, 2001, с. 74].

Усі автори при написанні щоденника розраховували на майбутнього читача-реципієнта, тобто знали, що текст обов'язково буде прочитано й опубліковано. Зрозуміло, що цей факт різною мірою впливав і на вибір мови, і на відбір подій для записування. У щоденнику Куліша про це свідчить запис від 9 грудня 1846: "[...] умыванье, обед и сон были вещи занимательные для меня, но не для других" [Куліш, 1993, с. 48], або від 6 жовтня 1848, коли автор переймаючись, щоб читачеві було зрозуміле його тривале мовчання, занотує: "Теперь для ясности моего дневника скажу только, что в Варшаве я был арестован и отправлен в Петербург, а оттуда послали меня на службу в Тулу" [Куліш, 1993, с. 63]. Шевченко теж означив імовірного реципієнта свого твору ще на його початку (13 червня 1857 р.)

рядками вірша О. Кольцова, зазначивши, що твір його, може, й не для друку, але для прочитання "милими", "щирими" друзями. У записі від 22 липня 1857 поет назве їх більш конкретно: "Лазаревському вместо письма пошлю эти две тетради моего журнала, пускай читает с Семеном" [Шевченко, 2001, с. 65]. Нікітенко працював над щоденником, готуючи його до видання, починаючи з 1851 року і до кінця життя, ретельно відбираючи і підкреслюючи те, що може зацікавити читача. Його донька, переписуючи текст, перш ніж віддати редактору "Русской старины" теж вилучила багато матеріалів, а рукопис, згідно із заповітом автора так і лишився у родинному колі й згодом був втрачений. Загубився й рукопис щоденника Куліша, до нас він дійшов переписаний із значними скороченнями і корекцією його дружини – О. Білозерської. Тому навіть після доповнень і поновлень редакторів останніх видань – перед нами лише частина щоденникових записів Куліша і Нікітенка. Рукопис "Журналу" Шевченка збережений, більше того, поет сам майже не правив текст і нічого з нього не викреслював.

О. Полонський вирізняє такі найпоширеніші *манери ведення щоденника* (форми інтерпретації реальності у тексті): селективний (фокусний), декларативний (описовий) із нейтральною модальністю, раціональний (із орієнтацією на достовірність), емоційний, гібридний [Полонский, 2015, с. 211]. В обраних щоденниках маємо справу саме з гібридним способом записів подій, що характеризується синтезом стратегій. Іноді навіть довільний, на перший погляд, відбір інформації письменником, несе у собі елемент авторської позиції – визначення пріоритетності подій, імпліцитні оціночні судження. Автори пишуть свої щоденники у *межові* (за термінологією К. Ясперса) періоди життя. Нікітенко починає вести регулярні записи, коли його майбутнє опиняється під загрозою через близькість до керівників грудневого повстання у Петербурзі 1825 р. Куліш розпочав щоденник на творчому злеті, з перспективою кар'єрного зростання, подорожі у Європу, а завершує – в Тулі, на засланні, не маючи змоги знайти вихід "из бедственного положения, в которое попал, как в яму", із жахливим ставленням місцевих: "здесь я нашел в людях, с которыми должен был иметь сношение,

такою суровою нравом, как-будто я – опальний времен Бориса Годунова" [Куліш, 1993, с. 63]. У Шевченка ситуація протилежна: він уже майже минув усі страшні випробування і повертається із заслання в Петербург, до залишеної улюбленої справи та друзів. Він теж переходить своєрідну життєву "межу", його подорож має і метафізичний вимір – перехід із неволі до свободи. Для Шевченка це лімінальний період серйозних життєвих трансформацій, він сам підкреслює як важко дається йому зміна статусу, наприклад, запис 28 серпня 1847: "[...] я от избытка восторга не знаю, что с собою делать, и, разумеется, только бегаю взад и вперед по палубе, как школьник, вырвавшийся из школы. Теперь только я сознаю отвратительное влияние десятилетнего унижения. Теперь только я вполне чувствую, как глубоко во мне засела казарма со всеми ее унижительными подробностями. И такой быстрый и неожиданный контраст мне не дает еще войти в себя. Простое человеческое обращение со мною теперь мне кажется чем-то сверхъестественным, невероятным" [Шевченко, 2001, с. 87].

Отже, і Шевченко, який пережив життєві трагедії, і молоді Нікітенко та Куліш, були схильні до *самоаналізу, авторефлексій*. Зокрема, записи Шевченка від 20 червня, 1 липня 1857 р. тощо свідчать про те, що поет намагався зрозуміти як позначилися на його психіці роки заслання: "Все это неисповедимое горе, все роды унижения и поругания прошли, как будто не касаясь меня. Малейшего следа не оставили по себе [...] горький опыт прошел мимо меня невидимкою. Мне кажется, что я точно тот же, что был и десять лет тому назад. Ни одна черта в моем внутреннем образе не изменилась" [Шевченко, 2001, с. 22]. Нікітенко теж рефлексує над пережитим, зокрема і звільненням з кріпацтва, він із юнацьким максималізмом запише: "мне исполнилось 23 года [...] юность моя отцветает. Мало людей, которые провели бы её так бурно [...]. Я достиг цели: свергнул с себя ненавистное иго [...], и вступил на поприще благородное, но каждый шаг в достижении этого я покупал ценою страданий" [Никитенко, 1955, с. 14–15]. Щоденник Куліша теж містить елементи психологічних нотаток, у яких автор "звертається до самоспостереження [...], оцінює власні міркування, вчинки, почуття, погляди та

життєві принципи. В таких записах ми не знайдемо конкретних подій чи людей, а тільки намагання розібратися у власному внутрішньому світі" [Бондар, 2014, с. 25]. Іноді письменник хоче "порівняти минуле і теперішнє", "осмислити свої досягнення, усвідомити свій новий соціальний статус" [Бондар, 2013, с. 1, 78], як-от у записі від 18 серпня 1847: "Год назад я был учителем уездного училища в Киеве и получал в месяц 18 р. с[е]р[ебром] [...] П[етр] А[лександрович] вызвал меня в Петербург и доставил мне два места, с которых я получаю 81 р. [...] Теперь Академия наук отправляет меня за границу [...] с тем, чтобы по возвращении сделать меня не только академиком, но и профессором университета" [Філософський енциклопедичний словник, с. 20]. С. Єфремов обурився від "нестерпного вигляду" цих "наївних хвастоців" [Єфремов, 1993, с. 222], але, як видається, це не похвалба, а твереза оцінка власних досягнень. Тим більше, що на схожий пасаж натрапляємо і в Шевченка, який теж, оглядаючись на минуле із захопленням оповідає про свій "злет": "Быстрый переход с чердака грубого мужика-маляра в великолепную мастерскую величайшего живописца нашего века. Самому теперь не верится, а действительно так было. Я из грязного чердака, я, ничтожный замарашка, на крылья[x] перелетел в волшебные залы Академии художеств" [Шевченко, 2001, с. 222].

Спільною для всіх текстів є й *атмосфера очікування*, щоправда сподівані події різнопланові: Нікітенко прагне завершити навчання і отримати фінансову незалежність, молодий Куліш нетерпляче очікує виїзду за кордон, а змучений засланням Шевченко – "с таким трепетом ожидающей" [Шевченко, 2001, с. 18] "хромой волшебницы свободы" [Шевченко, 2001, с. 22]. Однак, якщо Шевченко сповнений мрій і проєктів майбутньої роботи в Академії (наприклад, у записі від 1 липня 1857 читаємо: "стихи [...] которые, несмотря на всемогущее бесчеловечное запрещение, я все-таки втихомолку кропаю. И даже подумываю иногда о тиснении (разумеется, под другим именем) этих плаксивых, тощих детей своих" [Шевченко, 2001, с. 37] або у листі до графа Ф. Толстого: "Живописцем-творцом я не могу быть, об этом счастья неразумно было бы и помышлять. Но я, по приезде в Академию, с Божью помощью и с помощью добрых

и просвещенных людей, буду гравером à la aquatinta и [...] надеюсь сделать что-нибудь достойное возлюбленного искусства" [Шевченко, 2001, с. 69]), то у Куліша в тексті "майже повна відсутність інформації про його творчі плани чи літературну діяльність" [Бондар, 2013, с. 77]. Нікітенко, розмірковуючи про майбутнє, понад усе цінує свободу, можливість вільного вибору, заради цього відмовляючись навіть від стажування за кордоном: "я люблю науку и жажду познаний, но не в качестве ремесленника, а главное не могу помириться ни с чем, что хоть сколько-нибудь отзывает закрепощением себя. Раны от неволи ещё слишком свежи во мне для того, чтобы я добровольно согласился ещё раз испытать её на себе [...]. Я предпочитаю свободно располагать своей будущностью" [Никитенко, 1955, с. 62].

Часопросторова модель щоденників Куліша, Нікітенка і Шевченка може бути представлена як синтез двох основних хронотопів – реального (зовнішнього) і психологічного (внутрішнього). Реальний часопростір – це щоденне датування записів, коли автор маркує свою присутність на сторінках тексту тут-і-тепер (із конкретним датуванням і місцями перебування). Внутрішній (або психологічний) хронотоп – спогади про минуле, сни і фантазії про майбутнє. Залежно від психологічного стану автора внутрішній час може пришвидшуватися або уповільнюватися, а просторові відстані легко скорочуються. Спогади – як маркери пам'яті – у тексті щоденника розширюють часо-просторові межі оповіді.

Для будь-якого особистого щоденника характерна така *тематика*: здоров'я, погода, їжа, деталі побуту, релігія, пейзажі, подорожі, опис селебріті, що їх зустрічав автор, книги, одяг, культурне життя, робота, чужі анекдоти та цитати. Щоденники Нікітенка, Куліша і Шевченка у повній мірі репрезентують усі означені теми. Особливістю їх щоденників є те, що Понсонбі називає "distinctive humanity" – "характерна людяність". З щоденникових записів реципієнт отримує інформацію про смаки, уподобання, звички авторів, відтак, "вступає" з автором у "familiar" (близькі) або "fellow-feeling" [Ponsonby, 1923, с. 32] (дружні) стосунки, що, звичайно, не просто полегшує сприйняття тексту, але й схиляє до емпатії, входження у життєвий простір автора.

Так, наприклад, читач може поспівчувати Нікітенку, коли він, ще молодий студент, змучений тотальним безгрош'ям запише: "у меня ни копейки денег" [Никитенко, 1955, с. 6], "я [...] не обеспечен даже в необходимых нуждах [...], не говоря уже о бедственном положении моей матери, которое служит для меня источником постоянных мук" [Никитенко, 1955, с. 15]. Про матеріальну скруту промовисто говорить такий епізод із подорожі Шевченка. Пот, повертаючись до Петербурга, не мав з одягу нічого "криме кителя и помянутого чапана" [Шевченко, 2001, с. 87–88] і лише завдяки зустрічі з старим знайомим О. О. Сапожниковим не мерз у дорозі: "Александр Александрович, спасибо ему, предложил мне своё теплое пальто, брики и жилет. Я с благодарностью принял всё это, как дар, посланный мне свыше" [Шевченко, 2001, с. 88].

Суголошим є ставлення Нікітенка, Куліша і Шевченка до військових. Нікітенко, хоча й був дуже обережним у своїх записах, не зміг утриматися від критики пануючого режиму: "[...] от нас требуют безмолвия и бездействия [...] люди образованные считаются в нашем обществе париями; что оно приемлет в свои недра одну бездушную покорность, а солдатская дисциплина признаётся единственным началом, на основании которого позволено действовать" [Никитенко, 1955, с. 143]. Саме "бездушна покірність" обурює Шевченка, який пізнав солдатчину сповна: "Неужели и это еще не в последний раз меня выведут на площадь, как бессловесное животное напоказ? Позор и унижение! Трудно, тяжело, невозможно заглушить в себе всякое человеческое достоинство, стать навывтяжку, слушать команды и двигаться, как бездушная машина" [Шевченко, 2001, с. 19]. У "Журналі" поет залишив викривальні записи про цей "бідний" і "жалюгідний" суспільний стан, насичені гіркою зневагою, обуренням: "Солдаты – самое бедное, самое жалкое сословие в нашем православном отечестве" [Шевченко, 2001, с. 16].

Куліш у записі від 2 березня 1847 р., описуючи свої враження від перебування у напівзруйнованому єзуїтському колегіумі та споглядання лише одного епізоду солдатської муштри, передає всю пекельність побаченого кількома фразами, що сповнені жаху і огиди: "В глубине коридора, ведшего в обширную залу,

ворочались как адские тени один за другим солдаты, и они-то командуя, издавали те восклицания, которые акустика полуразрушенного здания превращала в жалобные вопли. Все очарование странствия по жилище мертвых вдруг для нас исчезло при виде этих живых мертвецов, и мы тотчас оставили развалины" [Куліш, 1993, с. 63].

Автори у щоденниках лишили записи, що доволі повно окреслюють їх ставлення до релігії. Нікітенку й Кулішу характерне більш однозначне, традиційне сприйняття церкви та священників. Нікітенко, який сумлінно робив щоденні записи, справляє враження людини набожної. Він лишив згадки про відвідування храму та літургій, також зазначаючи, коли не було такої можливості через важливі справи або хворобу: "Светлое Христово Воскресение. Я не мог сегодня по обыкновению быть у заутрени и обедни и не слышал радостных гимнов детства пробуждавших во мне всегда отрадные чувства" [Никитенко, 1955, с. 16]. Куліш із благоговінням описує свою поїздку в Троїце-Сергієву пустинь, де провів час у молитві та благочестивій бесіді з "смирномудрствующими монахами". Щоб здійснити подорож до Лаври ще раз, він, не зважаючи на невдоволення П. Плетньова, готовий пропустити "самые блистательные литературные вечера" [Куліш, 1993, с. 15]. У пізнішій нотатці від 2 вересня 1846 молодий письменник зауважить: "Я приехал в Петербург весьма религиозным человеком [...] теперь я, преданный еще больше прежнего учению Христа [...] Мне даже кажется, что если б я не сроднился с идеями Христа таким образом, я не мог бы с таким усердием им следовать, с каким следую теперь" [Куліш, 1993, с. 27]. Шевченко теж вірить у Христа, його вчення, прагне сповідувати заповідь всепрощення (записи від 13 червня, 28 липня 1857 р.): "[...] забудем и простим темных мучителей наших, как простил Милосердный Человеколюбец" [Шевченко, 2001, с. 12], або в записі про сина П. Енгельгардта "Семен познакомил меня с весьма приличным юношею, с В. П. Энгельгардтом. Многое и многое пошевелилось в душе моей при встрече с сыном моего бывшего помещика. Забвение прошедшему. Мир и любовь настоящему" [Шевченко, 2001, с. 173]. Разом із тим йому належить негативна оцінка російського православ'я, яке поет

цілком співвідносив з імперською політикою, вважаючи частиною самодержавства: "Главный узел московской старой внутренней политики – православие" [Шевченко, 2001, с. 102]. Його обурює несмак, потворність ікон – "[...] меня поразило какое-то безобразное чудовище, нарисованное на трехаршинной круглой доске. Сначала я подумал, что это индийский Ману или Вешну заблудил в христианское капище" [Шевченко, 2001, с. 111] і храмів – "Храм Спаса вообще, а главный купол в особенности безобразен" [Шевченко, 2001, с. 163], де "п'яними косматими жерцями" розігрується "японська комедія" [Шевченко, 2001, с. 165].

Варто звернути увагу на той факт, що Шевченко, виснажений засланням, "[...] в продолжение десяти лет [...] кроме степи и казармы, ничего не видел и, кроме солдатской рабской речи, ничего не слышал" [Шевченко, 2001, с. 52], жадав абстрагуватися хоча б частково, на своєму "городі", і насолодитись "роскошью совершенного уединения" [Шевченко, 2001, с. 35]. Але після звільнення поет прагнув спілкування, він щасливий зустріти земляків, йому приємна бесіда із цікавим співрозмовником, він цінує і любить дружнє ставлення й веселе товариство. У своїх знайомих Шевченко зауважує, перш за все, такі людські якості, як внутрішня гідність, простота і шляхетність душі, порядність, чесність (записи про Андрія Обеременка, рядового "Скобелева"). Молодого Куліша навпаки вирізняє поза аристократичного усамітнення: "Как счастлив я тем, что [...] не нуждаюсь ни в обществе, ни в зрелищах" [Куліш, 1993, с. 16]. Він вивичує себе над іншими, зараховує до когорти молодих талантів: "В самом деле, что меня воспитало лучше других, если не то, что я всегда чуждался своих товарищей? Вообще: молодому человеку, стремящемуся к совершенству, должно выбирать таких знакомых, которые в каком-нибудь отношении могут быть ему образцами и наставниками" [Куліш, 1993, с. 17]. Схожі записи знаходимо і у Нікітенка: "Ничего нет несноснее одиночества в толпе, занятой исключительно удовольствиями" [Никитенко, 1955, с. 17].

Привертають увагу в щоденникових записах авторів розповіді про жінок, інтимні переживання, кохання. Автори лишили яскраві й оригінальні свідчення про своїх сучасниць. Так,

Нікітенко був щиро обурений "фальшивістю" та бездуховністю сучасних йому панночок: "сущие автоматы. Кажется, будто у них совсем нет души" [Никитенко, 1955, с. 10]. Про знайому графиню він проникливо зауважить: "[...] у неї необыкновенно правильные черты лица – но в этом всё [...]. В её очах не сияет луч той внутренней, обворожительной красоты, которая, пробиваясь сквозь оболочку тела, облагораживает и одухотворяет" [Никитенко, 1955, с. 57]. Навесні 1827 р. Нікітенко переживає захоплення розлученою генеральшею Анною Петрівною Керн (Полторацькою). Їх стосунки розвивалися бурхливо, жінка кокетує, а молодий автор то вирішує тримати "сердце на привязи и [...] больше не видаться с ней" [Никитенко, 1955, с. 48], а то щоденно відвідує і, навіть, читає уривки з свого майбутнього роману. Однак, візити до пані Керн раптово припинилися, і подальших записів про неї у щоденнику немає.

У Куліша – теж молодече кохання, але сповнене моралізаторством і прагматикою, свою майбутню дружину він називає "Х.[озышственные] Сп.[особности]". С. Єфремов, розповідаючи про усіх дівчат, якими на той час цікавився молодий письменник, подає криптонім як "Х. Ст.", явно не ідентифікуючи його з О. Білозерською – "За рік з чимось ми тут (на сторінках щоденника. – *Є. Л.*) стрінемо і дочку Плетньова, і якусь Р., і *Х. Ст.* (курсив наш. – *Є. Л.*), і сестру Білозерського" [Полонский 2015, с. 223]. Куліш дуже тверезо, без молодечого запалу розмірковує про свої почуття, переваги тієї чи іншої дівчини. Однак, "страшне враження" [Полонский, 2015, с. 223], яке справляють роздуми Куліша про кохання ("[...] кто узнал любовь более достойную человека, тот уже не придает столько цены любви женской. Девушка возмужала, голос природы заговорил сильнее, сильнее стала и её любовь ко мне. Человек, стремящийся к высшим целям, на женщину должен смотреть более как физиолог" [Куліш, 1993, с. 22]), відверті міркування про жіночу фізіологію (запис від 3 вересня 1846), безапеляційні заяви ("Без мужчины женщина не может быть счастлива; мужчина без женщины может" [Куліш, 1993, с. 39]), все ж таки походять не від жорстокості і холодності у природі автора, а мають реальне підґрунтя – гірку образу на Білозерську та її матір. Письменник

розповідає про те, як до нього тоді ще "грустного сироти", поставилися із "расчетливой осмотрительностью", тож тепер він має повне право на сатисфакцію: "[...] был предан им всю жизнь, но они не способны были к таким высоким чувствам, от безусловного моего стремления к слиянию с ними они обратили меня к благоразумным размышлениям, и теперь я, в свою очередь, не смею решиться на брак" [Куліш, 1993, с. 22].

На сторінках щоденника Шевченка теж розгортається особиста драма – пізня невзаємна закоханість у молоду актрису Катерину Піунову. У почуттях поета – запад, романтичність і захопленість ще зовсім юної людини; він хоче одружитися (запис листа з оśвідченням до К. Піунової від 30 січня 1858). Проте його чекає гірке розчарування, молода обраниця виявилася людиною непорядною, тож, як видно із записів, Шевченко боляче переживає розрив із коханою, рефлексує з приводу їх випадкової зустрічі.

Отже, можемо зробити такі висновки. Щоденники Куліша, Нікітенка і Шевченка є цінним внеском у розвиток діаріумології ХІХ ст. Автори розраховували на майбутню публікацію (читача), що різною мірою впливало на вибір мови та фактажу для записування. Тематика щоденників доволі традиційна (здоров'я, погода, їжа, деталі побуту, релігія, пейзажі, подорожі, опис селебріті, що їх зустрічав автор, книги, одяг, культурне життя, робота, чужі анекдоти та цитати), однак багато нотаток не просто фіксують події, а підпорядковані авторському задуму та естетичній концепції. Для усіх щоденників характерний синтез реального (із чітким датуванням і конкретними топосами) і внутрішнього (сни, мрії, плани, спогади) хронотопів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бондар Ю. Жанрова гетерогенність щоденникового тексту П. Куліша [Електронний ресурс] / Ю. Бондар // Вісн. Луган. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. Філол. науки. – 2013.– № 22.– С. 76–82. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_22_10. – Назва з екрану. – Дата перегляду: 11.02.16.

Бондар Ю. Пантелеймон Куліш як майстер мемуарної прози [Електронний ресурс] / Ю. Бондар // Література в контексті культури. – 2014. – Вип. 24(1). – С. 19–29. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvk_2014_24\(1\)](http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvk_2014_24(1)) – Назва з екрану. – Дата перегляду: 11.02.16.

Єфремов С. Літературно-критичні статті / С. Єфремов. – К., 1993. – 351 с.

Куліш П. Щоденник / П. Куліш ; вступ. слово, упоряд. тексту, приміт. С. М. Кіржаєва. – К., 1993. – 87 с.

Никитенко А. Дневник : у 3 т. / А. Никитенко. – М., 1955. – Т. 1. – 542 с.

Полонский А. Травелог и его место в современной журналистике / А. Полонский // Вест. ТвГУ. Серия "Филология". – 2015. – № 1. – С. 207–215.

Рубчак Б. Живописаний Шевченко ("Журнал" як текст) / Б. Рубчак // Світи Тараса Шевченка : зб. ст. до 175-річчя з дня народження поета / ЗНТШ: Філологічна секція. – Нью-Йорк, 1991. – Т. 214. – С. 65–90.

Філософський енциклопедичний словник / ред. кол.: В. І. Шинкарук, Є. К. Бистрицький, М. О. Булатов та ін. – К., 2002. – 741 с.

Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Шевченко. – К., 2001. – Т. 5. – 496 с.; Ponsonby A. English Diaries : A Review of English Diaries from the Sixteenth to the Twentieth Century with an Introduction on Diary Writing / A. Ponsonby. – London, 1923. – 192 p.

REFERENCES

Bondar Yu. Zhanrova heterohennist shchodennykovoho tekstu P. Kulisha [Elektronnyi resurs] / Yu. Bondar // Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky. – 2013. – № 22. – S. 76–82. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_22_10. – Nazva z ekranu. – Data perehliadu: 20.03.18.

Bondar Yu. Panteleimon Kulish yak maister memuarnoi prozy [Elektronnyi resurs] / Yu. Bondar // Literatura v konteksti kultury. – 2014. – Vyp. 24(1). – S. 19–29. – Rezhym dostupu: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvk_2014_24\(1\)_6](http://nbuv.gov.ua/UJRN/lvk_2014_24(1)_6). – Nazva z ekranu. – Data perehliadu: 20.03.18.

Yefremov S. Literaturno-krytychni statti / S. Yefremov. – Kyiv, 1993. – 351 s.

Kulish P. Shchodennyk / P. Kulish ; vstup. slovo, uporiad. tekstu, prymit. S. M. Kirzhaiev. – Kyiv, 1993. – 87 s. (Seriiia knyzhkovykh pamiatok "Ukrainski propilei").

Nikitenko A. Dnevnik : u 3 t. / A. Nikitenko. – Moskva, 1955. – T. 1. – 542 s.

Polonskii A. Traveloh y cho mesto v sovremennoi zhurnalistike [Elektronnyi resurs] / A. Polonskii // Vestnik TvHU. Seriiia "Filolohiiia". – 2015. – № 1. – S. 207–215. – Rezhym dostupu: <http://eprints.tversu.ru/5356/1/>. – Nazva z ekranu. – Data perehliadu: 20.03.18.

Rubchak B. Zhvypovysanyi Shevchenko ("Zhurnal" yak tekst) / B. Rubchak // Svity Tarasa Shevchenka : zb. st. do 175-richchia z dnia narodzhennia poeta / ZNTSh : Filolohichna sektsiia. – T. 214. – Niu-York, 1991. – S. 65–90.

Filosofskiyi entsyklopedychnyi slovnyk / red. kol. : V. I. Shynkaruk, Ye. K. Bystrytskyi, M. O. Bulatov ta in. – Kyiv, 2002. – S. 741.

Shevchenko T. Povne zibrannia tvoriv: u 12 t. / T. Shevchenko. – Kyiv, 2001. – T. 5. – 496 s.

Ponsonby A. English Diaries: A Review of English Diaries from the Sixteenth to the Twentieth Century with an Introduction on Diary Writing / A. Ponsonby. – London, 1923. – 192 s.

Стаття надійшла до редакції 28.10.19.

Ye. M. Lebid-Hrebenyuk, PhD, Senior Research Fellow,
Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

GENERAL CONTENTS AND PROBLEMS OF THE DIARY OF THE XIX CENTURY LITERATORS

The article is devoted to research of specific genre of diary in creative heritage of P. Kulish, O. Nikitenko and T. Shevchenko. Intraliterary comparative analysis allowed to comprehend nature of genre and to define his basic characteristics. The special attention is spared to the general moments in diaries language, orientation on a future reader, atmosphere of "expectation". In the diaries the author acts as a part of the action, moreover, he is the hero of the story, it is therefore obvious that description of all adventures are typically narrated from the author's perspective so the author and the narrator merge – and the narrative adopts a first person narrative. The communicative techniques in the structure of the text are described briefly – implicit comparative studies, evaluative judgments, creation of the image of a stranger, "other", address to the reader, etc. Also are comprehended separate theses about correlation of looks of writers on religion, friendship, the phenomenon of silence in the text. The multidimensional character of silence opens up, the specific of silence (silence's philosophical potential) in text: variants of literary pausing/silence can be found throughout diary, they are expressed by several types of figures of silence. The meaning of silence shifts according to its context in diary. The especially interesting discoveries are based on general moments in both diaries – critical thinking, engaging the reader in the text, deep existential thoughts, digression (partial retreat from a main theme in text). Comparison of texts of diaries gives an opportunity to trace an origin, forming, statement in Ukrainian literature of such variety of diary as a writer.

Keywords: diary, genre, narrative, idiosyle, recipient, author's intention.

УДК 821.161.2.Куліш

С. В. Ленська, д-р філол. наук, доц.,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, Полтава

ОСОБЛИВОСТІ ПОЕТИКИ ОПОВІДАННЯ П. КУЛІША "ГОРДОВИТА ПАРА"

Оповідання П. Куліша "Гордовита пара" розглянуто в контексті романтичної традиції. Однак сюжет, основні мотиви, образи-персонажі твору, мовленнєва організація тексту переконують у тому, що в поезиї переплітаються елементи романтизму і сентименталізму.

Ключові слова: оповідання, романтизм, сентименталізм, балада, портрет, оповідач, психологізм.